

05.550. ZU JACQUES BERNARDS KRITIK AN HERMANN VON DER HARDT

[Mai 1705].

Überlieferung:

L Konzept: LH I, 20 Bl. 239–241. 1 Bog. u. 1 Bl. 2°. 5 S. Bibliotheksvermerk.

5

erstbearbeitet von Herma Kliege-Biller

Mit unserem Stück reagiert Leibniz auf die negative Rezension, die Jacques Bernard im April 1705 in den *Nouvelles de la Republique des Lettres* (S. 410–419) zu Hermann von der Hardts Schrift *Ad Clarissimum virum Paulum Martinum Noltenium, . . . in Mosis Severissimi morum censoris historiam Genes. II, 18.19.20. De vocatis ab Adamo animalibus, in Bochartum Epistola* (Helmstedt 1705) publiziert hat. Leibniz hat seine Replik wohl in Hinsicht auf eine Publikation begonnen, bricht sie dann aber mitten im Satz ab. Ob und inwieweit er von der Hardt davon in Kenntnis setzte, ist aus dem erhaltenen Briefwechsel nicht zu entnehmen, doch dürfte das Thema in persönlichen Begegnungen beider in Helmstedt oder Wolfenbüttel im Mai 1705 erörtert worden sein.

Vetus dictum est, felicia fore studia, si de illis tantum judicarent intelligentes. Id nunc
 15 magis quam unquam locum habet, ex quo ineptuli quidam ex Gallia profugi, quibus praeter
 linguae suae notitiam, et qualemcunque de Schola triviali Doctrinae tincturam nihil adest
 subsidiorum, usi facilitate typographorum Batavorum, fami potius quam famae scribunt, quod
 calamitati eorum condonaretur facile si modeste agerent, neque iudicium sibi de rebus ignotis
 20 sumerent, censores severi sed inepti. Vereor ne in hoc numero sit quidam Jacobus Bernar-
 dus, qui impar viris eximiis in Novis Reipublicae literariae prodendis suo potius et typographi
 quam peritorum ut apparet iudicio successit. Nam Baylii quidem qui primus hoc titulo mens-
 truas librorum recensiones edidit ingenium atque eruditio omnium calculos dudum meruere. Et
 Clerici multiplex doctrina non minus in confesso est; Uterque suis praeclaris operibus publicam
 laudem meruit. Sed iste, qui in tantorum virorum locum subire ausus est, an ullo unquam
 25 specimine ostendit, parem sese labori tam vario atque diffuso? Attulerant illi passim obser-
 vationes non vulgares ex interiore studiorum ac meditationis penu, quibus vel ornabant aliorum
 sententias, vel sollicitabant[,] iste quod sciolo cuivis in promptu est, extemporanea quaedam sua
 iudicia aspergit, plerumque temeraria atque immodesta. Hac scilicet maledicendi voluptate
 laborem suum condire se velle ac suaviorem reddere, ipse ea in charta quam nunc examina-

15 quidam (I) Galli (2) ex Gallia profugi L 16 et (I) vulgaria (2) qualemcunque L 16 Doctrinae
 (I) trivi (2) tincturam L 17 facilitate (I) c(-) (2) typographorum L 20 prodendis (I) <nulla pa> (2) pot (3)
 suo L 20 et typographi erg. L 21 hoc (I) nomine (2) titulo L 22 f. Et (I) Joh. (2) Clerici (a) eruditi
 (b) multiplex L 23 est; (I) <utriusque> (2) Uterque L 24 qui (I) tantum (2) in L 25 diffuso? (I) <->
 (2) <Q> (3) Uno jactat sese in (4) Tantum inter recensendum (5) Quod (6) Et qui (7) Attulerant L 26 interiore
 (I) d(o) (2) studiorum L 26 f. aliorum (I) cogitata, ve (2) ab (3) sententias L 28 scilicet (I) volu (2)
 maledicendi L 29 ipse (I) in hac (2) hujus ipsis (3) test (4) significat eo in (5) ea L

bimus, satis significat; forte quod Bibliopola parciior cui a mercenaria opera est, marsupio ejus detrahit, vanitatis suae titillatione repensaturus. Putes hominem in solio quodam sibi collocatum videri, unde ficulneus Apollo pretia operae cuius distribuat in Parnasso: Hac ille arte sensum sibi ipsi adimit tenuitatis suae, et fortasse miseriae; mercenariique calami dedecus solatur.

5

Hoc animo Censorem agere videtur tum passim in aliorum labore, tum nuper in Epistolam Hermanni von der Hardt praepositi Mariebergensis et professoris linguae sanctae Helme-
staediensis de loco Geneseos ex quo vulgo deducunt interpretes, Adamum singulis bestiis nomina imposuisse. Hardtius ab ea sententia dissentit non contemnendis argumentis, secutus opinionem acutissimi Hebraeorum Abarbenelis, cujus verbotenus adduxit locum satis prolixum; sed quem recensor attingere ausus non est, hospes ut apparet in lingua qua est scriptus et ignorantiam tacendo dissimulaturus. Mosen narrationes suas rerum antiquissimarum ad rem moralem direxisse et ad fundamenta praeceptorum primariorum suae legis firmius locanda, magni usus in interpretando principium est. Itaque attulit per quae matrimonii sanctitatem, honorem parentum, horrorem caedis et sanguinis, abominationem vitii contra naturam, odium magiae pravae, et Idololatriae atque uranolatriae contra coelicolas, sabbati cultum, aliaque ad scelus vitandum virtutemque colendam adminicula animis insereret magis et a malis consuetudinibus vicinarum gentium suos revocaret. Apparet hoc ex iis quae refert de Mundo creato ab uno autore, atque inter caeteras creaturas, etiam sole luna ac stellis hominum usui inservituris; de quiete septimae diei, de Eva ex Adami costa, de caede Abelis et Caini secutaque vindicta; de commercio filiorum Dei cum filiabus hominum natisque inde tyrannis, et purgata denique per diluvium

20

1 quod (I) Typographus (2) Bibliopola L 3 Apollo (I) praemia d (2) laudem (3) pretia L
3 Parnasso: (I) itaque facile omnes de (2) ita facile obliviscitur teme (3) Hac L 6 Censorem (I) agit (2) agere videtur | tum . . . nuper erg. | L 8 Geneseos (I) quo Adamus vulgo credunt (2) ex L 9 imposuisse. (I) Hardtius secutus est sententiam acutissimi inter Judaeos Abarbenelis, cujus et locum adduxit verbotenus, sed cujus noster (2) Hardtius L 9 secutus (I) sententiam | (2) opinionem erg. | L 10 f. quem (I) Cens (2) recensor L 11 est, imo ne erg. u. gestr. | hospes L 11 hospes (I) ut facile (2) ut L 11 f. qua (I) scriptus est (a) sed ne (b) itaque (c) nec melius tegere su (d) et tegere tamen voluit ignorantiam suam, (aa) non n (bb) ne nominando quidem quem non intelligebat (e) et dissimulando (2) est . . . dissimulaturus L 12 ad (I) usum | (2) rem erg. | L 12 f. et . . . (I) recte locanda (2) suae . . . locanda, erg. L 14 est. (I) Hardtius ergo circumspiciens cui usui illa narraretur bestiarum coram Adamo repraesentatio (a) ita (b) id appa (c) itaque (2) Itaque L 14–18 attulit (I) quae matrimonii sanctitatem, horrorem sanguinis, abominationem vitii contra naturam, cultum sabbati, idolorum odium, (a) magiae (aa) necyom (bb) <–> (b) magiae d (c) odium magiae pravae, et idolorum, (aa) <ac> (bb) sabbati (aaa) de (bbb) cultum, (aaaa) alia (bbbb) animis insereret magis, praesertim (aaaaa) quod (bbbbbb) cum (aaaaaa) a vicinis gentibus (bbbbbb) in iis erg. u. gestr. | (2) per . . . pravae (a) et uranolatriae pravatae coelicolarum (b) et . . . aliaque (aa) vitii (bb) scelerum (cc) ad . . . revocaret. L 18 de (I) Eva ex Adami costa, | (a) de (b) de septimae diei quiete erg. | de caede Abelis, (aa) Caini et (aaa) Lamech (bbb) eju (bb) et Caini, eorumque vindicta, (aaa) <–> (bbb) de eversione (ccc) de praeceptis Noacho datis a Deo, de eversione Sodomae et (aaaa) Gomorrhoe (bbbb) vicini tractus de creatione Mundi ab uno (2) Mundo L 19 stellis (I) ad (2) hominum L 20 de (I) commercioru (2) commercio L 21 hominum (I) <ac> secutis ind) (2) natisque L

10 Abarbenelis: d.i. Isaac Abravanel.

terra, de praeceptis Noacho datis hominum reparatori, de maledictione Chami in parentem injurii, et Canaanis incesto connubio nati, de eversione Sodomae et vicini tractus per ignem, cujus supererant vestigia, de foedere Dei cum Abramo idolorum ejuratore et verae pietatis doctore, et Cananaeorum maledictorum terra ejus posteritati donata.

5 Et scimus antiquissimos scriptores allegoriis frequentius usos quam fortasse nunc expectares, eumque morem adhuc in oriente servari. Et parum peritos esse antiquitatis orientalis interpretes, qui nihil in verbis Mosis vident, quam quod in hodierno aliquo scriptore suspicaremur.

Itaque Hardtius, vir in his studiis exercitatus, cum animadvertisset post Abarbanelem
10 verba Mosis non dicere quod vulgo putant, adducta ad Adamum animalia viventia ut videret quomodo nominaret, sed ut videret, an ex iis essent quae appellaret vel advocaret in adjutorium; Adamum autem inter ea non reperisse cujus societas sibi conveniret, et ideo Deum sociam ex proprio corpore Evam dedisse; respectum ad duo moralia praecepta in hac narratione animadvertit. Primum animalia bruta non convenire homini ad eam societatem quae matrimonio
15 sancitur, deinde viventis animalis opus esse societate non daemonis cujusdam familiaris, aut animae defuncti; quod genus commercii superstitione vicinorum populorum celebrabatur.

Hanc interpretationem professoribus Theologiae, in Academia Helmestadiensi id est corpori eorum intolerabilem visam, quod Recensitor ait falsum est. Respectus quos Hardtius attribuit Mosis, remotos esse et ab omni verisimilitudine alienos, hujus hominis judicium est
20 nullis prorsus sustentatum argumentis, nec quicquam aliud quam ipsius imperitiam probans; qui fortasse antequam Recensitoris diarii munus sibi sumsit, vix alios libros legit, quam suae linguae, et ex his non nisi obvios quosque atque protrisos et suo ingenio congruentes. Unde potius ex grammatica Gallica aliquid argutari didicerit, quam interpretari antiquissimum Scriptorum. Et tamen dictatorio ritu pronuntiat, conclusiones crepans, rationum vacuus. Negat se
25 aliquam speciem veri in hac interpretatione videre; aut quicquam tale Mosis venisse in mentem. Si hoc intendisset animo Moses, scopo excitisse; posse enim sine metu erroris audacter asseverari nullum veterum Judaeorum (ita judicat homo antiquitatum Judaicarum peritus scilicet)

1 f. de maledictione Chami (1) Noachi (2) et Canaanis (3) in . . . Canaanis (a) ex (b) incesto connubio nati erg. L 3 ejuratore (1) uniusque Dei colendi doctore (2) et (a) veri cultus (b) verae pietatis L 4 maledictorum erg. L 5 f. expectares, (1) idque in pri (2) eumque L 6 esse (1) antiquorum (2) antiquitatis L 7 Mosis erg. L 9 Hardtius, (1) ut (2) vir L 9 post Abarbanelem erg. L 10 Mosis (1) non satis (2) id ve (3) qui (4) non L 10 putant, (1) Adamum adducta animalia, ut nomina imponeret, sed ut nominaret, seu appellaret (a) se (b) vel ad (2) ad (a) Mosem | (b) Adamum erg. | animalia viventia L 11 f. advocaret (1) ad auxil (2) ad (3) in adjutorium; (a) hinc duo observav (b) Adamum L 12 conveniret, (1) itaque (2) Deumque ipsi socium ex ipsomet (3) et L 13 dedisse; (1) duo in iis (2) respectum L 13 duo (1) mira (2) moralia L 15 deinde (1) vivente et visibili (2) viventis L 15 societate (1) et commercio (2) non L 15 cujusdam (1) aut defuncti (2) familiaris L 16 defuncti; (1) quemadmodum superstitio (2) quod . . . superstitione L 17 in Academia Helmestadiensi erg. L 18 quod Recensitor ait erg. L 19 Mosis, (1) ab omni verisimilitudine (2) remotos L 19 f. est (1) nihil aliud quam (2) nullis L 22 his (1) fortasse (2) non L 22 atque protrisos erg. L 23 potius (1) de linguae (2) de | (3) ex erg. | L 25 videre; (1) respectus nihil (2) aut quicquam L 26 excitisse; (1) neque enim unquam quinquam veterum Judaeorum in his verbis (2) posse L

unquam in his verbis sacri auctoris animadvertisse quicquam, quo a bestiarum aut daemonum commercio abduceretur.

Haec ille, pro autoritate nimirum sua rationes enim frustra requiras. Nisi forte ratiunculae speciem habet, quod addit, alia fuisse vitia, a quibus magis Hebraei essent revocandi, aut quibus magis essent obnoxii, quam quae ipsa abhorret natura humana. Sed quis non videt, hoc argumentum in ipsum verti, nam quo certiora sunt haec naturae incorruptae dictata[,] eo magis merebantur asseri a vicinarum gentium invalescentibus corruptelis et ex ipsis originibus humanis confirmari, praesertim ita ferente rei serie; quanquam etiam caetera Moses non neglexit.

Ad argumenta quaedam Hardtii respondet, suffecisse adducta Adamo animalia praestantiora, quibus nomina imponeret. Immemor Hardtium argumenta sua direxisse in receptam sententiam; cui Recensitor renuntians, jam non potest auctoritatem opponere Hardtio nisi suam. Praeterea manifeste verbis vim facit, neque enim praestantiora adducta sed omnia, textus habet. Hardtius hoc de mentali quadam lustratione intelligit, ubi universale noscimus, etiam si singulas species non examinemus; argumento a nonnullis ad caetera procedente; at corporalis adductio omnium, adductis solis praestantioribus sustineri non potest.

Ridiculus est finis quem Recensitor adscribit Mosis vel Deo in illa animalium adductione ad Adamum, volebat Deus exemplo caeterorum animalium Adamum sociae admonere, quasi scilicet non dedisset homini admonitricem hujus societatis naturam vel voluisse Deum consilium eum sui de socia Eva paranda tantis adductorum animalium socias habentium, ambagibus participem facere. Quis hos fines iis comparans quos assignavit Hardtius, non videt quid distent aera lupinis? Praeterquam quod disertis verbis Moses consilium alterius mentionem facit. Itaque Recensitor [*bricht ab*]

1 verbis (1) <nov> (2) sacri L 2 abduceretur. (1) E (2) I (3) Ita (4) Rationes (5) Conclusion (6) Haec L 3 sua (1) rationem (2) rationes L 4 magis (1) <-> (2) Judaei (3) Hebraei L 5 humana. (1) Sed talia min (2) Sed L 5 videt, (1) minora minus curae (2) hoc L 6 verti, (1) quo magis (a) <entia> naturae contraria sunt, eo magis abominanda fuere, (aa) efficienda eran (bb) primaevo (cc) merebantur asseri ab inval (b) in (c) naturae incorruptae dictata quo cer (2) nam . . . dictata L 8 serie; (1) caeteros (2) frequ (3) minoribus (4) quanquam L 8 f. neglexit. (1) Contra | (2) Ad *erg.* | L 9 f. praestantiora, (1) unde de caeteris judicaret (2) ad nomina imponenda. (3) quibus nomina imponeret. (a) Sed hoc verb (b) Immemor L 10 in (1) vulgarem | (2) receptam *erg.* | L 17 ad (1) Mosem, (2) Adamum L 17 volebat | scilicet *gestr.* | Deus L 17 admonere, (1) quasi scilicet (2) naturales ipsa sua aut consilium sui (3) quasi non (4) quasi L 18 non (1) habere (2) dedisset L 18 f. voluisse (1) consilium (um ei) sui, his scilicet adductorum animalibus (2) Deum . . . paranda L 19 socias habentium, *erg.* L 20 facere. | ipsi *erg. u. gestr.* | Quis L 21 consilium (1) de socia deligenda (2) alterius L 22 f. Recensitor (1) non immerito sibi | ipsi *versehentlich nicht gestr.* | (2) hunc versum frena sibi imposuit i (3) [*bricht ab*] L